

Treści historyczne jako element kształcenia interdyscyplinarnego w nauczaniu języków obcych

Na przykładzie pracy z filmem *Sophie Scholl – Die letzten Tage*

DOROTA TOMCZUK

Wprowadzanie treści historycznych na zajęciach z języka obcego, szczególnie z wykorzystaniem fabularnych filmów historycznych, stanowi doskonały punkt wyjścia do ćwiczeń językowych i pozwala na przekazanie konkretnej wiedzy o minionych czasach.

Słowa Cicerona określające historię jako nauczycielkę życia, wypisywane w charakterze motto nad drzwiami niemal co drugiej szkolnej pracowni historycznej, rzadko przemawiają do współczesnej młodzieży. Tak intensywnie żyje ona dniem dzisiejszym, że niechętnie myśli o przyszłości, a tym bardziej nie ma ochoty patrzeć wstecz, zwłaszcza w kontekście mało zrozumiałych wydarzeń, mnogości dat i nazwisk – z tym bowiem kojarzy się zwykle nauka historii. Również w przypadku nauki języków obcych poszerzanie jej o wiedzę o kulturze i historii innego kraju przez większość uczących się traktowane jest jak zbędny balast, który skłonni są zaakceptować najwyżej studenci filologii, uznający taką wiedzę za element swojego wykształcenia – choć i oni często woleliby z niej zrezygnować na rzecz praktycznej nauki języka. Celem niniejszego artykułu jest zatem dowiedzenie, że wprowadzanie elementów wiedzy kulturoznawczej – w tym przypadku historycznej – na zajęciach z praktycznej nauki języka niemieckiego dla studentów filologii germańskiej, szczególnie z wykorzystaniem fabularnych filmów historycznych, nie tylko stanowi doskonały punkt wyjścia do ćwiczeń językowych, lecz także pozwala na przekazanie konkretnej wiedzy, ukazując przy tym młodym ludziom znaczenie wierności określonym ideałom w procesie budowania własnej tożsamości.

Działalność młodzieży niemieckiej w antynazistowskim ruchu oporu w filmie *Sophie Scholl – Die letzten Tage*

Dla zobrazowania wspomnianej tezy o zaletach pracy z filmem wybrano niemiecki film fabularny z roku 2005, *Sophie Scholl – Die letzten Tage*, w reżyserii Marca Rothemunda, dotyczący działalności antynazistowskiego ruchu oporu w czasach III Rzeszy, a dokładnie studenckiej organizacji Biała Róża (Weisse Rose). W przeciwieństwie do innych filmów na ten temat dzieło Rothemunda koncentruje się na postaci tytułowej bohaterki (granej przez Julię Jentsch). Po wojnie stała się ona ikoną oporu niemieckiej młodzieży wobec zbrodniczego systemu hitlerowskiego. Mimo to za granicą nie tylko jej nazwisko raczej nie jest znane, lecz także niewiele wiadomo o zaangażowaniu studentów i licealistów

niemieckich w działalność antynazistowską podczas II wojny światowej.

Na czele Białej Róży stali Sophie i Hans Schollowie, studenci filozofii i medycyny Uniwersytetu Ludwika i Maksymiliana w Monachium, którzy od 1942 r. zajmowali się pisaniem hasel na murach oraz drukowaniem i rozprowadzaniem ulotek piętnujących zbrodnie przeciwko Polakom i Żydom. Sophie była najmłodszą konspiratorką w grupie, film zaś opowiada o ostatnich czterech dniach z jej życia: od aresztowania 17 lutego 1943 r. przez przesłuchania prowadzone przez gestapowca Roberta Mohra aż do skazania na karę śmierci i egzekucji w dniu 22 lutego.

Film nakręcono na podstawie oryginalnych protokołów przesłuchań Sophie i Hansa Schollów oraz Christopha Probst, które to dokumenty do czasu upadku muru berlińskiego znajdowały się w archiwach Stasi i zostały udostępnione historykom dopiero po roku 1990. Dialogi opierają się zatem na faktach historycznych, potwierdzonych także przez inne źródła, na przykład listy i dzienniki Sophie Scholl.

Walory pracy z filmem w nauczaniu języka obcego

Badacze zajmujący się wykorzystaniem filmu w nauczaniu języka niemieckiego jako obcego podkreślają często, że przekaz multimedialny powinien być traktowany w tym kontekście jako płaszczyzna ćwiczenia językowych kompetencji komunikacyjnych, narzędzie aktywizacji procesów recepcyjnych, mówienia i pisania na temat danego dzieła filmowego, a także jako czynnik wspierający nauczanie trans- i interkulturalne, czyli element kształcenia estetycznego i światopoglądowego (por. Bauernfeind 2015: 56). W przypadku pracy z filmem *Sophie Scholl – Die letzten Tage* podkreślić należy dostępność (także online) licznych publikacji zawierających wskazówki dydaktyczne i materiały źródłowe, co stanowi duże ułatwienie zarówno dla prowadzącego zajęcia, jak i dla studentów. Film ten zajmuje wysoką pozycję w rankingach filmów szczególnie polecanych do opracowywania na zajęciach z języka niemieckiego jako obcego także ze względu na postacie młodych bohaterów, z którymi widz może się utożsamiać, oraz materiał umożliwiający analizę fabularnego filmu historycznego jako gatunku. Ważny jest również temat, którego dotyczy: narodowy socjalizm i III Rzesza nadal wzbudzają wśród uczących się języka niemieckiego wiele zainteresowania i emocji, prowokując do poszukiwania odpowiedzi na pytania, jak doszło do objęcia władzy przez zwolenników tej zbrodniczej ideologii, dlaczego znalazło się ich tak wielu, a także co dzisiaj myśli się na ten temat (por. Herzner 2016).

Konstrukcja filmu Marca Rothemunda

Akcję filmu podzielić można na trzy części. Pierwsza z nich wprowadza widza w działalność organizacji, czyli przygotowywanie ulotek, rozsyłanie ich pocztą oraz kolportaż na uniwersytecie. Druga skupia się głównie na przesłuchaniach Sophie przez gestapowca Mohra oraz czasie spędzonym w więziennej celi. Ostatni etap to pokazowy proces przeciwko trzem aresztowanym członkom grupy i zamykająca go egzekucja. W centrum wydarzeń znajduje się postać Sophie. Jest to film historyczny, opiera się bowiem na faktach i dokumentach, jednak nie dokumentalny, ale fabularny, wykorzystujący środki artystyczne typowe dla tego gatunku: postać bohaterki, z którą widz może się utożsamiać, stopniowe budowanie napięcia (z wykorzystaniem odpowiednio dobranej muzyki), grę na emocjach widza (także za pomocą umiejętnie dobranych symboli i aluzji, np. w scenie, kiedy Mohr po zakończeniu ostatniego przesłuchania niczym Piłat myje ręce).

Liczni krytycy zwracali uwagę zarówno na obecność w filmie elementów o charakterze religijno-transcendentnym, jak i na heroizację postaci Sophie na wzór współczesnej Joanny d'Arc, co ich zdaniem miało stawiać pod znakiem zapytania autentyczność filmu. Autor scenariusza i reżyser z przekonaniem odpierali te zarzuty, powołując się na liczne dokumenty i wywiady, w których osoby znające Sophie często podkreślały jej niezwykłą religijność, wręcz uduchowienie. Rothemund zapytany, czy ważniejsze było dla niego stworzenie filmu porywającego widownie, czy zachowanie absolutnej wierności historycznej przedstawionych wydarzeń, stwierdził, że zdecydowanie to pierwsze, chociaż w przypadku tego materiału twórcy filmu mieli szczęście, iż odtwarzając wiernie wydarzenia historyczne, mogli budować sferę emocjonalną głównie poprzez postać tytułowej bohaterki (Anders i in. 2007).

Znaczenie treści historycznych w nauczaniu języków obcych

Jak słusznie zauważa Trzybulska, ze względu na stałe umiejscowienie działania językowego w kontekście społeczno-kulturowym oraz funkcjonowanie języka jako elementu kultury efektywne uczenie się i nauczanie języków obcych musi uwzględniać treści krajoznawcze. Jednak chociaż historia zajmuje ważną pozycję wśród innych dyscyplin pomocniczych krajoznawstwa, to działania zmierzające do włączenia treści historycznych w proces uczenia się i nauczania języka mają niedługą tradycję w praktyce dydaktycznej. Zdaniem badaczki taką sytuację wiązać należy z tym, że wcześniejsze podejście do badań krajoznawczych, opierające się na zawężonej

definicji kultury, wykluczało niejako uwzględnianie treści historycznych. Sytuację zmieniło dopiero podejście interkulturowe, w myśl którego pełne poznanie innej kultury możliwe jest jedynie przy znajomości choćby podstawowych treści historycznych, włączenie tematyki historycznej w proces uczenia się i nauczania języka obcego umożliwia zaś zrozumienie nie tylko wydarzeń z przeszłości, lecz także wielu aktualnych zjawisk (Trzybulska 2014).

Pozostaje jednak pytanie, jak zachęcić młodych ludzi do zainteresowania się przeszłością. Pasjonaci historii podkreślają, że nauka ta jest naprawdę fascynująca, ale tylko wtedy, gdy nie traktuje się jej jako spisu faktów, dat i nazwisk, lecz jak żywą opowieść, pokazującą ludzkie reakcje na różne, często ekstremalnie trudne, sytuacje. Przedmiotem badań powinien być człowiek, jego życie i motywacja, jaką się kierował, ukazane z różnych perspektyw. Stąd przywołane na wstępie słowa Cycerona można interpretować tak, że historia uczy tego, jak żyć, poprzez opisywanie wydarzeń wywierających wpływ na życie wcześniejszych pokoleń. Niewątpliwie słuszne jest więc stwierdzenie Ryszarda Surmacza: „Musimy znać historię – po to, aby nie pokonywać tych samych dróg, którymi szli nasi przodkowie, nie powtarzać tych samych błędów i nie płacić tych samych rachunków” (Surmacz 2012).

Wykorzystanie filmu w praktycznej nauce języka

Fabularne filmy historyczne wydają się zatem dobrym narzędziem do przybliżenia studentom tematyki historycznej, w przypadku filmów obcojęzycznych zintegrowanego z praktyczną nauką języka. Chudak, który prowadził badania dotyczące pracy z filmem w szkole (wnioski z nich dają się odnieść także do pracy z młodzieżą akademicką), dowodził w swoich publikacjach, że uczniowie często nie są zachwyceni wykorzystywaniem filmów na lekcjach języka obcego. Skarżą się na brak aktualności pokazywanych filmów, niewystarczające opracowanie materiału filmowego do celów dydaktycznych, a także na to, iż niewiele są w stanie skorzystać z jednorazowego obejrzenia filmu, któremu często towarzyszy jedynie rodzaj dyskusji na jego temat zamiast rzetelnego opracowania materiału treściowego i językowego.

We wnioskach z przeprowadzonych analiz przyczyny takiego stanu rzeczy autor opracowania upatruje między innymi we względnie krótkim czasie zajęć i priorytetowej pozycji treści przewidzianych programem nauczania oraz będących przedmiotem egzaminów. Pozwala to przypuszczać, że w realiach akademickich, kiedy prowadzący praktyczną naukę języka ma przeważnie swobodę doboru tematów, które może realizować w trakcie zajęć

trwających 90 minut, znacznie łatwiej jest mu powiązać ogólnie dostępną ofertę filmową z wybraną problematyką zajęć. Właściwie każdy temat może zostać opracowany za pomocą materiałów filmowych – pod warunkiem, że film i towarzyszące mu ćwiczenia będą głównym elementem starannie przemyślanych i przygotowanych zajęć. Chudak zauważa nie bez racji, a uwaga ta jak najbardziej dotyczy także nauczycieli akademickich, że niechęć wielu prowadzących zajęcia do systematycznej pracy z filmami wynikać może z braku dostępu do kanonu filmowego, obejmującego ważne dzieła kinematografii niemieckiej, który z racji wskazywania na wartościowe tytuły mógłby pełnić funkcję drogowskazu przy doborze stosownych filmów (Chudak 2018). W internecie dostępnych jest jednak bardzo wiele zestawień filmów wartych omówienia na zajęciach z języka niemieckiego, sam autor również wskazuje na liczne tytuły, które umożliwić mogą zaawansowanym uczącym się (czyli np. studentom filologii germańskiej) wgląd w historię i kulturę krajów niemieckojęzycznych. Należy przy tym podkreślić, że studenci szczególnie cenią filmy ukazujące historię Niemiec w perspektywie procesów przewycięzania trudnej przeszłości przez kolejne pokolenia.

Zainteresowania tym tematem dowodzi także sięganie przez nich po literaturę poświęconą tej problematyce oraz wybierane tematy prac dyplomowych. Na przykładzie właśnie takich filmów jak *Sophie Scholl – Die letzten Tage* / *Sophie Scholl – Ostatnie dni*, *Der Vorleser* / *Lektor* czy *Der Junge im gestreiften Pyjama* / *Chłopiec w pasiastej piżamce* młodzi ludzie mogą zobaczyć, jak powojenne pokolenia próbują radzić sobie z ciężarem przeszłości i jaką rolę odgrywa w ich życiu historia. W przeprowadzonej ankiecie, na którą powołuje się Chudak, jego uczniowie często stwierdzali, że filmy tego rodzaju skłaniały ich do refleksji nad biegiem dziejów i pomagały zrozumieć stronę niemiecką, ukazując inne spojrzenie na Niemcy i ich historię. Pojawiały się też głosy, że takie filmy wiele mówią o postrzeganiu historii przez współczesnych Niemców, ich debacie na temat przeszłości i pamięci zbiorowej, jak również skłaniają do dyskusji na temat różnego postrzegania historii przez narody, bez przemilczania możliwości fałszowania historii przez twórców tych filmów (Chudak 2018). Podobne głosy słyszałam wielokrotnie od moich studentów po obejrzeniu przez nich wspomnianych filmów. Dodawali przy tym często, że praca z takimi filmami pozwoliła im uzupełnić luki w wiedzy jeszcze ze szkolnej edukacji historycznej, gdy po prostu brakowało czasu na wymienione tematy, które dla wykształcenia germanistów są niezwykle ważne.

Ćwiczenia wprowadzające do pracy z filmem

Film *Sophie Scholl – Die letzten Tage* bez wąpienia może stanowić źródło wiedzy historycznej, dostarczając przy tym materiał do ćwiczeń językowych oraz liczne impulsy do dyskusji. Aby wzbudzić zainteresowanie studentów, już na etapie ćwiczeń wprowadzających warto zaznaczyć, że bohaterką filmu jest ich rówieśniczka – studentka, uzupełniając prezentację biogramów bohaterów o archiwalne zdjęcia. Należy też podkreślić, że w filmie chodzi nie tylko o treści historyczne, lecz także o aktualny do dziś problem zachowania w sytuacjach wymagających konfrontacji własnych przekonań z poglądami innych, a co za tym idzie – kwestię odwagi cywilnej. W materiałach dotyczących filmu opracowanych na przykład przez Goethe-Institut Brüssel znaleźć można wiele ćwiczeń dotyczących tego zagadnienia, począwszy od wyjaśnienia pojęcia odwagi cywilnej i jej współczesnego rozumienia. Dobrze sprawdzają się zadania, w których studenci poddają analizie policyjne zalecenia dotyczące zachowania w sytuacjach, kiedy należy wykazać się taką odwagą, bez narażania się przy tym na niebezpieczeństwo. Studenci przeważnie z ożywieniem dyskutują, jak sami zachowaliby się w określonej sytuacji, a następnie w grupach opracowują kampanię reklamową promującą odwagę cywilną w codziennych sytuacjach, zwracając przy tym uwagę na powody agresywnych zachowań i skuteczne sposoby ich niwelowania.

Obejrzenie filmu jest poprzedzone wyjaśnieniem kluczowych pojęć, istotnych dla tła historycznego przedstawionych wydarzeń, takich jak *Weisse Rose*, *Geheime Staatspolizei*, *Ostfront*, *Schlacht um Stalingrad*, *Volksgerichtshof*, *Holocaust*, informacje o głównych bohaterach można zaś uzupełnić prezentacją ich zdjęć.

Ćwiczenia po obejrzeniu filmu

Ponieważ film jest dość długi (ok. 116 minut), w praktyce dydaktycznej sprawdza się podzielenie projekcji na dwa lub nawet trzy etapy (odpowiadające wspomnianemu wcześniej podziałowi akcji). Jeśli kolejny etap oglądania poprzedzamy krótkim streszczeniem wcześniejszych wydarzeń (opierając się na przykład na fotosach zawartych w dodatkowych materiałach), wówczas studentom jest znacznie łatwiej dokładnie zrozumieć treść filmu. Po obejrzeniu całości najczęściej dokonujemy streszczenia wydarzeń, wykorzystując do tego celu tekst z lukami do uzupełnienia. Na tym etapie efektywne są także ćwiczenia polegające na stawianiu pytań dotyczących akcji i związków przyczynowo-skutkowych pomiędzy kolejnymi zdarzeniami, dopasowywanie podpisów mogących być tytułami do fotosów z poszczególnych scen itp. Kluczową

rolę odegra jednak charakterystyka poszczególnych postaci: nie tylko Sophie i jej brata, lecz także Else Gebel, Roberta Mohra i Rolanda Freislera. Studenci określają, kim były te osoby, jak wyglądały, a zwłaszcza jaką rolę odegrały w przedstawionych na ekranie wydarzeniach, podejmując na zakończenie próbę oceny ich postępowania. Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na przykład na strategię manipulacji stosowaną przez Mohra podczas przesłuchania (która dzięki postawie Sophie wręcz zamienia przesłuchanie w pojedynek psychologiczny) czy na rolę motywów religijnych i symboli (modląca się Sophie, symboliczne umycie rąk przez Mohra, spojrzenia bohaterki w niebo, słońce prześwitujące zza chmur) albo sposoby budowania napięcia za pomocą muzyki. Są to zagadnienia, które sprawdzają się jako impulsy do konwersacji, przede wszystkim jednak rolę taką pełni kulminacyjny moment filmu, w którym Sophie prowadzi z Mohrem dyskusję na temat kwestii sumienia, wierności wyznawanym przez siebie wartościom i zależności między obowiązującym prawem a własnym sumieniem.

Przy omawianiu filmu wyjątkowo efektywne są odpowiednie konfiguracje ćwiczeń językowych, poszerzających słownictwo i mobilizujących do formułowania swobodnych wypowiedzi. Po dokładnym wyjaśnieniu pojęć związanych z ruchem oporu i sądownictwem (*Protestaktion*, *Flugblatt*, *Verhörmethode*, *Gefängniszelle*, *Kriminalbeamter*, *Gerichtsverhandlung*, *Urteilsverkündung*) prowadzący proponuje omówienie przebiegu typowego procesu (z wykorzystaniem uprzednio wyjaśnionych pojęć: *Richter*, *Geschworene*, *Staatsanwalt*, *Verteidiger*, *Angeklakter*, *Publikum*), zwracając uwagę na role i zadania poszczególnych uczestników w standardowym postępowaniu karnym, a następnie porównując go z procesem prowadzonym w sprawie członków Białej Róży, który obserwowali w filmie.

Dla studentów szczególnie zainteresowanych działalnością ruchu oporu interesującą propozycją dydaktyczną może być praca z materiałem historycznym, czyli fragmentami ulotek kolportowanych przez bohaterów. Poza streszczeniem ich treści sprawdzają się zadania polegające na omawianiu na ich podstawie celów politycznych członków Białej Róży, metod walki z reżimem proponowanych przez to ugrupowanie, jak również próba znalezienia odpowiedzi na pytanie, dlaczego ich działalność uznawana była przez narodowych socjalistów za tak niebezpieczną. Natomiast osobom o zainteresowaniach artystycznych nauczyciel może zaprezentować zdjęcia pomnika upamiętniającego Białą Różę, który znajduje się na dziedzińcu uniwersytetu w Monachium, inicjując dyskusję na temat jego formy, propozycji innego wyglądu itd.

Zwracając uwagę na aktualność problematyki poruszanej w filmie, mimo że dotyczy on wydarzeń z przeszłości, warto podkreślić, iż wszyscy członkowie organizacji: Sophie, jej brat i przyjaciele, byli studentami. Dzisiaj również istnieje wiele grup studenckich, angażujących się na rzecz różnych przedsięwzięć społecznych czy politycznych. Studenci mogą zatem wypowiedzieć się, jakie przykłady takich form aktywności są im znane, jak oceniają współczesne zaangażowanie studentów oraz czy sami skłonni są poświęcić się takiej działalności i dlaczego. Motywacja stanowi ważne zagadnienie, które pojawia się na każdym etapie omawiania filmu, dlatego pisemną formą pracy podsumowującej wcześniejsze rozważania może być na przykład list Sophie do narzeczonego (jak wiadomo z jej pamiętnika, walczącego na froncie wschodnim), list, w którym wyjaśnia mu ona motywy swojego postępowania (więcej propozycji dydaktycznych: Anders i in. 2007).

Korzyści z pracy z fabularnym filmem historycznym na praktycznych zajęciach językowych

Omówione propozycje dowodzą, że praca z fabularnym filmem historycznym na zajęciach praktycznych z języka niemieckiego jako obcego jest jak najbardziej celowa, umożliwia bowiem wgląd w niemiecką historię i kulturę oraz ukazuje jej wielowymiarowość. Dostarcza zarazem wielu bodźców do refleksji, które – obok aspektu językowego – bez wątpienia stanowią warunek udanej komunikacji z przedstawicielami innych narodów. We współczesnej dydaktyce nauczania języków obcych kładzie się nacisk na rozwijanie kompetencji interkulturowych, a omawiany przykład pokazuje, że w wielu przypadkach filmy historyczne mogą stanowić źródło wiedzy, której nie przekazuje się na lekcjach historii. Tak więc praca z filmem to nie tylko ćwiczenia rozwijające kompetencje językowe, lecz także uzupełnienie luk w wykształceniu historycznym – wielu studentów germanistyki przyznało, że przed obejrzeniem filmu o Sophie Scholl w ogóle nie wiedziało o istnieniu studenckiego ruchu oporu w III Rzeszy. Zdecydowanie można zatem stwierdzić, że filmy fabularne zajmujące się narodowym socjalizmem w Niemczech odgrywać mogą na zajęciach z języka niemieckiego jako obcego szczególnie ważną rolę: jako odpowiedź na zainteresowanie uczących się historią tego okresu i podejściem do niej młodych ludzi oraz jako jedno z najważniejszych źródeł tworzących obraz tej historii (Scharnowski 2015).

BIBLIOGRAFIA

- Anders, P. i in. (red.) (2007), *Rund um den Film „Sophie Scholl“*. Kopiervorlagen für den Deutschunterricht, Berlin: Cornelsen Verlag.
- Bauernfeind, V. (2015), *Lernen mit Film: eine Frage der Einstellung?*, [w:] T. Welke, R. Faistauer (red.), *Film im DaF / DaZ-Unterricht*, Wiedeń: Praesens Verlag, s. 54–65.
- Chudak, S. (2018), *Filme als Fenster zur deutschsprachigen Welt. Überlegungen zu den Möglichkeiten der Förderung interkulturellen Dialogs im DaF-Kontext durch Arbeit mit Filmen*, [w:] „Koniner Sprachstudien”, nr 6, PWSZ w Koninie, s. 11–35.
- D'Alessio, G., Saurer, M. (2007), *Sophie Scholl – Die letzten Tage*, [w:] „Fremdsprache Deutsch”, nr 36, s. 48–51.
- Goethe-Institut Brüssel *Arbeitsmaterialien zum Film „Sophie Scholl – Die letzten Tage“*, [online] <www.goethe.de/resources/files/pdf72/Sophie_Scholl.pdf> [dostęp: 15.01.2019].
- Herzner, D. (2016), *Ein dreifacher Zugang zum Nationalsozialismus. Filme im landeskundlichen DaF-Unterricht*, „Unterrichtsforum”, 24 (2016), nr 1, s. 14–21 <forumdeutsch.ca/de/unterrichtsforum> [dostęp: 18.01.2019].
- Kühn, H. (2007), *Die Sonne scheint noch: Zu Marc Rothemunds Sophie Scholl – Die letzten Tage*, [w:] M. Frölich i in. (red.), *Das Böse im Blick: Die Gegenwart des Nationalsozialismus im Film*, Stuttgart: edition text + kritik, s. 231–245.
- Lay, T. (2007), „Sophie Scholl – Die letzten Tage”: *Möglichkeiten zum Einsatz im DaF-Unterricht*, [w:] „Info DaF”, nr 5, s. 503–514.
- Scharnowski, S. (2015), *DEFA-Filme im kulturwissenschaftlichen Unterricht Deutsch als Fremdsprache*, [w:] T. Welke, R. Faistauer (red.), *Film im DaF / DaZ-Unterricht*, Wiedeń: Praesens Verlag, s. 90–106.
- Surmacz, R. (2012), *Po co nam historia???* <www.wpolityce.pl> [dostęp: 20.01.2019].
- Trzybulska, M. (2014), *Ile historii potrzeba na lekcji języka niemieckiego? Rola treści historycznych w procesie uczenia się i nauczania języka niemieckiego*, [w:] O. Majchrzak (red.), *PLEJ 3, czyli PsychoLingwistyczne Eksploracje Językowe*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 91–109.

FILMOGRAFIA

- Rothemund, M. (reż.) (2005), *Sophie Scholl – Die letzten Tage*, [DVD] X Verleih.

DR HAB. DOROTA TOMCZUK Adiunkt w Katedrze Kultury Krajów Niemieckojęzycznych w Instytucie Filologii Germańskiej KUL. Zajmuje się kierunkami rozwoju teatru współczesnego, gatunkami filmowymi, nurtami rozwoju prasy i radia, adaptacjami filmowymi jako szczególnymi przypadkami związków filmu i literatury, kontekstem kulturowym kina oraz zagadnieniami związanymi z dydaktyzacją sztuk audiowizualnych jako środka przekazu i pomocy naukowej.